

VUKOTINOVIĆEV *ILIRISAM I KROATISAM*: KLASIČNO DJELO HRVATSKE PUBLICISTIKE

U uvodu se, uz najvažnije biografske podatke, naglašuje znatan Vukotinićev udio u političkoj, vojnoj i gospodarskoj povijesti križevačkog i moslavačkoga kraja, jer je nerijetko stavljan u drugi plan. Ilirisam i Kroatisam tiskan je prvi puta u studenome 1842. u drugoj knjizi prvoga tečaja Kola, a nakon toga višekratno pretiskivan, pa se najprije daje uvid u dosadašnje objave (u cjelini ili u fragmentima, u rasponu od 1934. do 1994.), te pritom upozorava da je - uz dvije iznimke - nepotpuno publiciran. Potom se daje kritički pregled važnijih spoznaja i ocjena o tekstu i njegovu značenju, i zaključuje da je - u okviru "preporoditeljskih" programskih tekstova ranih četrdesetih godina 19. stoljeća - doduše najčešće "rangiran" odmah iza Rakovčeva Malog katekizma..., ali da zapravo kao tekstualna cjelina nije podrobnije analiziran, pa prije nego se to uradi, nije moguće postulirati Rakovčevu brošuru kao "najvažniju". Na kraju ovog, prvog dijela rasprave, podastire se dosadašnja tipologizacija Vukotinićeva spisa i zaključuje da ga u tekstološkom smislu, u skladu sa suvremenim genološkim postulatima, valja smatrati političkom polemičkom raspravom. Drugi dio ove rasprave (koja se temelji na predradnjama za studiju Publicistika Ljudevita Vukotinića) bit će objavljen na drugom mjestu.

Uvod

Kada su u Zagrebu početkom 90-tih godina prošloga stoljeća mijenjana imena nekih ulica, prisjetili su se gradski oci (napokon!) i Vukotinića, i dodijelili mu najmanji ali istaknut dio nekadašnje transverzale "8. maja 1945.", dakle u središtu grada, od Savske do ruba sjevernoga dijela Marulićeva trga, nazvavši je *Ulicom Ljudevita Farkaša Vukotinića*. Ispravljena je time stoljetna nepravda, jer istaknuti je naš kulturni, znanstveni i politički djelatnik ne samo u tom gradu rođen, preminuo i pokopan, nego je u njemu objavljivao, urednikovao, pisao i - sudjelovao u njegovu kulturnom i političkom životu.¹ Dobro je da je istaknuto i staro obiteljsko ime Farkaš², jer ono ne podsjeća samo na, u Vukotinićevo mladenačko doba često, "pohrvaćivanje" imena i prezimena, nego i na još jednu važnu činjenicu: na složenost etničke podloge na kojoj se baš u to doba počela stvarati hrvatska nacija, to dijete ranoga 19. stoljeća na srednjoeuropskim prostorima. Baš je u tom globalnom povijesnom procesu *nacionalnih pokreta* u našim stranama autor *Ilirisma i Kroatisma* ne samo živio, nego ga je u znatnoj mjeri su-oblikovao.³

Međutim, koliko god s pravom možemo kazati da je Vukotinić "Zagrepanin", isto je tako važno znati da je u jednom dijelu svoga života i radnoga vijeka najuže bio vezan uz rodni kraj svojih predaka, što se u kraćim biografskim osvrtima u pravilu stavlja u drugi plan. Predci po ocu, Farkaši, potječu iz Magjarske, plemstvo⁴ su stekli krajem 17. stoljeća, a jedna je grana doselila u Hrvatsku. Već je Ljudevitov djed Josip bio sudac u Požegi, a sin mu Imbro prisjednik je požeškoga sudbenog stola i - posjednik u Lovrećini kraj Vrbovca, u Križevačkoj županiji. Supruga mu, Amalija, bila je kćerka Josipa pl. Petrovića, septemvira (sudac stola sedmorice) u Budimpešti.⁵ To, što Ljudevit nije i rođen u tom kraju, zahvaljujemo činjenici da je obitelj u Zagrebu provodila zimske mjesece u unajmljenom stanu u gornjogradskoj Mletačkoj ulici br. 10. Ljudevit Mirko Farkaš

rođen je tu 13. siječnja 1813. Nakon studija⁶ mladi pravnik boravi u Zagrebu, ali i na obiteljskom posjedu u Lovrećini, gdje su ga g. 1835. posjetili Vraz i Rakovac: začelo se prijateljstvo koje je poslijedovalo i zajedničkim izdavanjem *Kola* (1842.).

Kad je Vukotinović položio odvjetnički ispit, veliki župan križevački Ljudevit Bedeković postavio je g. 1836. svoga adlatusa iz Požuna za podbilježnika, pa se ovaj preselio u Križevce, gdje postaje prvim čovjekom “preporodnog” pokreta i jednim od najuglednijih ljudi toga kraja, okupljajući oko sebe mlade koji će također biti važni sudionici pokreta.⁷ Godine 1840. izabran je za velikog suca moslavačkog kotara sa sjedištem u Ludini. Križevci su ga delegirali da ih u Zagrebu predstavlja pri osnivanju prvih kulturnih institucija hrvatskoga građanskog društva: *Čitaonice* (1838.) i *Malice* (1842.). Tih godina sudjeluje u najvažnijim nacionalnim poslovima, ali radi i piše u Križevcima odnosno moslavačkom kotaru; reforme za koje se zalaže i prijedlozi koje podastire ne smišljaju se u Zagrebu nego na “terenu”. Križevačka je županija (kao i varaždinska, gdje djeluje Kukuljević), prava baza hrvatske nacionalne politike u prvoj fazi njezina oblikovanja. Baš su u njoj narodnjaci odnijeli sjajnu pobjedu u rujnu 1841., tu je Gaj iskovaio njihovu lozinku “Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu hrvatsku i narodnost ilirsku”, koju je (najvjerojatnije) Vukotinović i obnarodovao,⁸ učinivši je time općepopularnom. Istaknuti nadalje valja i to, da je baš Vukotinović na sjednici županijske skupštine križevačke 18. svibnja 1847. iznio prijedlog da odbor koji se pripravlja za Hrvatski sabor uznastoji “... da se umjesto latinskoga narodni na tu čast uznese”. Njegov je prijedlog, dokumentira tadašnje novinstvo, bio “... najvažniji i bez sumnje najzanimiviji za rodoljubivu dušu”, a oduševljeno su ga odobrile križevačka i potom varaždinska županijska skupština. Vukotinović stoga prijedlog ponavlja na sjednici Hrvatskog sabora 23. listopada 1847., a podupire ga Kukuljević. Sabor je tu odluku i donio.⁹

Godine 1848. Vukotinović se bori perom i - mačem. U Zagrebu tiska zbirku publicističkih tekstova *Nekoja glavna pitanja našeg vremena*, koji su i danas među najvažnijim spisima naše “1848.”, a istodobno je vrlo aktivan i u svome kraju. Privrženik Jelačićev - kao što je, još studentom, bio pouzdanikom Draškovićevim¹⁰ a od 1833. pristašom Gajevim¹¹ - na Glogovničkom mostu (na cesti Bjelovar - Gradec) na čelu čete konjanika zaustavlja generala Hrabowskog kojega je ugarska vlada poslala da Jelačića skine s vlasti. Zapravo, on generala “stavlja pod nadzor” i odvodi ga Jelačiću na razgovor, a poslije toga ga - na odlasku iz Hrvatske - “ispraća” do granice križevačke županije. Ban Jelačić postavlja Vukotinovića 2. srpnja iste godine za člana novoosnovanog Odsjeka za obranu domovine, a Upravljujući odbor Križevačke županije ga 30. rujna imenuje glavnim zapovjednikom za obranu domovine u tom kraju: osiguravao je granicu na Dravi i u Međimurju. Na toj dužnosti unaprijeđen je u siječnju 1849. u bojnika.¹² Kako ocjenjuje *Olga Šojat*: “... Vukotinovićev je bataljun po opremi i izvježbanosti bio jedan od najboljih - zahvaljujući zalaganju kojim se on prihvatio toga zadatka, istom ovakvom zalaganju kakvim je izvršavao svaki posao što ga je ili sam sebi preduzeo ili su mu ga drugi povjerali”.¹³

Nakon raspuštanja Narodne straže krajem 1849. vraća se na prijašnje radno mjesto, a već iduće godine imenovan je predsjednikom Privremenog zemaljskog suda u Križevcima. Pero mu ni tada ne miruje, ogorčeno reagira na novi režim.¹⁴ I na dužnosti pokazuje iznimnu odlučnost: odbija uporabu njemačkog jezika kao uredovnog, pa ga u stude-

nom 1851. kažnjavaju ostrim ukorom. Tri godine kasnije više nije izabran: dakako da ne uživa povjerenje neoapsolutističkih vlasti, a otkaz je u Križevcima dobio - zbog tekstova objavljenih u Zagrebu.¹⁵ Tada napušta Križevce i neko je vrijeme na obiteljskom posjedu u Lovrečini, a onda prelazi u Zagreb. Ujesen 1860. odlazi na duži put u Francusku i Njemačku, gdje proučava vinogradarstvo i pivničarstvo, a u siječnju 1861. ponovno je u službi: kralj ga imenuje Velikom županom Križevačke županije. Na toj se dužnosti zalagao i za razvoj gospodarstva.¹⁶ S tog je mjesta odstupio u ožujku 1867. - nakon što je (opet) odbio izvršiti carsku naredbu, s obrazloženjem koje dobro karakterizira Vukotinovićev značaj: spomenutu odredbu, kako je napisao, nije odobrio Hrvatski sabor, pa je on ne može ni provesti! Godine 1868. izabran je za saborskog zastupnika kotara moslavačkoga na listi opozicijske Narodne stranke.¹⁷ Tek 1873. dobio je od kralja mirovinu od 1200 forinti godišnje "...obzirom na mnogodišnje i viševrsto korisno i vjerno službovanje".¹⁸

Već iz ovih najvažnijih natuknica možemo zaključiti da je Vukotinović - uz sve drugo čime se bavio - i jedan od najistaknutijih ljudi moslavačkoga kraja.

Tekst *ILIRISAM I KROATISAM* - dosadašnja slika stvari

Ime Ljudevita Vukotinovića naći ćemo u gotovo svakom pregledu povijesti hrvatske politike, književnosti, novinstva ili prirodnoznanstva, ali svi ne spominju i naslov ovoga, njegova zacijelo ne samo najpoznatijeg nego i - tu tvrđnju valja najprije dokazati - *najboljeg* publicističkog djela. Do sada tekst nitko nije iscrpnije raščlanio i analizirao. Začuduje to tim više, što je do danas - u proteklih točno 160 godina otkad je objavljen (1842.) - u više navrata pretiskivan, u cijelosti ili u najvažnijim fragmentima.

1.

Podsjećamo: uradio je to najprije, koliko mi je poznato, *Slavko Ježić* g. 1934. u svojoj "Ilirskoj antologiji", prvom svesku serije "Sto godina hrvatske književnosti".¹⁹ Iduća je objava, deset godina kasnije, također *Ježićeva*.²⁰ Dva desetljeća nakon toga, 1965., publiciran je ponovno u cjelini, u ediciji "Pet stoljeća hrvatske književnosti" i redakciji *Jakše Ravlića*.²¹ O 150-toj obljetnici izlaska prvog broja Gajevih novina *Miroslav Šicel* ga je objavio također integralno u svojoj "Riznici ilirskoj 1835 - 1985", smjestivši ga na početak "III. razdoblja (1842 - 1855)".²² Kraće, po njegovu sudu najvažnije, ulomke teksta unio je u "Izvore" svoje "Povijesti hrvatskog naroda" *Trpimir Macan* g. 1992., preuzevši tekst onako, kako je tiskan u *Kolu*.²³ U cjelini je izvornik postao ponovno dostupniji *pretiškom* svih svezaka prvoga tečaja časopisa "Kolo", g. 1993. (urednik: *Mladen Kuzmanović*),²⁴ a potom je tiskan 1994. u ediciji "Školska knjižnica - Hrvatska književnost od Bašćanske ploče do naših dana" u redakciji *Ivana Martinčića*.²⁵

2.

Ostavljajući ovdje po strani važno pitanje kako edirati starije tekstove,²⁶ moram sada upozoriti da se - osim Slavku Ježiću! - *svim* prirediteljima potkrala *ista omaška*: izostavili su dio teksta! Evo o čemu se radi. U izdanju iz g. 1934. Ježić na kraju Vukotinovićeve teksta donosi sljedeću bilješku:

[Na kraju knjige²⁷ (str. 124.) ima ova opaska: "Na str. 109 ove knjige u pazki²⁸ mjesto 'Geografi razdjeljuju Iliricum čeli u *Iliricum Turcicum* i *Iliricum Germanicum*' ima se ova-ko čitati: 'Geografi razdjeljuju Iliricum čeli u *Iliricum Turcicum*, *Illiricum Hungaricum* i *Iliricum Germanicum*.'"]²⁹

Nejasno je kako je ostalim priređivačima promakla "opaska" s 124 stranice II. knjige "Kola".³⁰ Vukotinovićeva je naknadna ispravka³¹ vrlo važna: u nabranjanju Ilirikâ propustio je imenovati onaj najvažniji - *Hungaricum* - a to je zapravo *Trojednica* (diplomatički), de facto Hrvatska-Slavonija.

3.

Kazali smo da je Vukotinovićevo djelo često spominjano u literaturi. Iznijet ćemo (kronološki) pregled nekih važnijih spomena i reprezentativnijih ocjena iz pera povjesničara književnosti i historičara.³² Prije toga valja podsjetiti: godine 1841. - reagirajući na formiranje magjarske stranke³³ - Gajeve pristaše stvaraju, kako ju je nazvao baš Vukotinović, "Narodnu ilirsku partaju". Ona u to doba, pa ni kasnije, nije imala cjelovita *programa*, pa se baš zato tako velika važnost pridaje političkim spisima nekih najuglednijih njenih članova. Podsjećam na povijesni kontekst: nakon pobjeda na županijskim izborima, magjaroni su - s velikom potporom iz Ugarske - narodnjake optužili u Beču za veleizdaju, pa je bečka vlada stala popuštati. *Ferdo Šišić* još 1913. piše: "Ovo prinudi ilirsku stranku, da u javnosti razloži, što hoće i kako misli urediti poslove, a naročito kako sebi pomišlja odnošaj s Magjarima. Taj je posao izvršio Dragutin Rakovac..."³⁴

Šišić potom opširno citira Rakovca, Kukuljevića i Šuleka, a onda nastavlja: "Konačno se i Vukotinović oglasio u toj raspravi odbivši najodlučnije klevetu veleizdaje, jer da pod crvenkapama nema nemirnih glava, koje žele bunu i raspre među pukom zametnuti, već hoće slogu."³⁵

O raspravi *Ilirisam* i *Kroatizam* *Šišić* nije rekao gotovo ništa, nije se dotaknuo ni njena naslova, odnosno pojmova koji su u naslovu istaknuti, a nije o tome pisao ni u kasnijim radovima. No, i u tome je ostao uzorom kasnijim istraživačima! Njegovo isticanje osobite važnosti Rakovčeva teksta³⁶ ponavljat će, na ovaj ili onaj način, i drugi. Tako u uvodu svoje "Ilirske antologije" *Ježić* kaže: "Sad se vodila žestoka polemika po novinama i listovima o 'ilirizmu i kroatizmu'³⁷ (...) Naročito je pregnantno i jasno prikazao tadanje stanje stranaka u Hrvatskoj Dragutin Rakovac (...)"³⁸ O Vukotinovićevu spisu - koji je, kako smo vidjeli, integralno uvrstio u knjigu - nije rekao niti riječi. Tako je postupio i u svojoj "Hrvatskoj književnosti" iz g. 1944.³⁹

Godine 1936. *Josip Horvat* je u već spomenutoj knjizi dao posve neobičnu, do danas osamljenu, ocjenu:

"Prvo je potrebna obrana ideje. Trijezni Dragutin Rakovac izdaje 1842. svoj *Mali katekizam za velike ljude*, opširno tumačenje ciljeva političkih stranaka u Hrvatskoj. Rakovac tu, kao i Vukotinović u članku 'Ilirizam i kroatizam' u Vrazovom *Kolu*, pišu apologiju političkog ilirizma."⁴⁰

Ako nije riječ o Horvatovoj omaški, onda je evidentno da on Vukotinovića - koji o nekom aktualnom *političkom* ilirizmu ne želi ni čuti! - interpretira posve krivo, obrćući njegovu

glavnu tezu na glavu.⁴¹ *Lovro Katić* u svojem pregledu hrvatske povijesti ističe važnost drugih programskih spisa,⁴² ali ne i Vukotinovićeva.

Nakon 1945. od povjesničara je *Jaroslav Šidak* u više navrata u okviru širih tema pisao i o ovom tekstu. Još g. 1951. nastaje njegova rasprava "Hrvatski narodni preporod" u kojoj kaže:

"Posebno obilježje daju tada književnom životu iliraca, u širem smislu te riječi, programatski spisi u kojima su Rakovac, Vukotinović, Gaj, Kukuljević i Šulek od 1842-44 opširnije izložili osnovna shvaćanja ilirskog pokreta. Iako su njihovi spisi podjednako važni za njegovo upoznavanje, Ilirska je stranka i službeno smatrala Rakovčev 'Mali katekizam za velike ljude' (1842), koji je objavljen i na njemačkom jeziku, najboljim tumačem svojih stavova."⁴³

U nastavku teksta daje i prvu, iako kratku, analizu sadržaja Vukotinovićeva teksta:

"U mnogo pogodnijem obliku jednog eseja, Vukotinović je osnovne stavove preporodnog pokreta izložio sažeto, ali veoma jasno u tekstu pod naslovom 'Ilirisam i Kroatisam' (Kolo II, 1842), u kojem je odlučio da ove pojmove 'najprije u političkom smislu' odredi. Pošto je 'u ime naše strane' izjavio 'da nijedan Ilir o ilirismu političkom ništa neznade' i da je 'ilirismus dakle u smislu političkom ništa', on konstatira da je 'kroatisam s druge strane život naš politički'. Prema tome: 'Kakono god što je kroatisam naš politički život, tako je u literarnom smislu kroatisam ništa, ni nemože drugo nego ništa biti, pa je ilirisam slovnički (tj. literarni; J. Š.) život naš duševni.' Potrebu ilirskog imena za zajednički književni jezik opravdava, kao i Gaj i Rakovac, nemogućnošću da se hrvatski, slovenski ili srpski 'narod' odrekne svog imena; 'po imenu pako ilirskom nitko ništa negubi, jer nijednoga neima naroda, koj bi se na posebice imenom "Ilira" služio.' Unatoč tome što Vukotinović na ovom mjestu pridaje rodoslovnim imenima značenje 'narodâ', on ipak ne sumnja u autohtonost Južnih Slavena kao potomaka antiknih Ilira, pa ilirsko ime smatra zajedničkim 'prezimenom', a sva ostala, jednako rodoslovna kao i pokrajinska, 'krstnima'."

Šidak zaključuje ovako: "Svakom od tih programatskih spisa autor je, doduše, utisnuo svoj pečat, ali im je osnovna ideja, koju je Vukotinović izrazio u pojmovima političkog kroatizma i književnog ilirizma, bila zajednička."

Godine 1963. objavljuje isti autor u Jugoslovenskom istorijskom časopisu raspravu "Južnoslavenska ideja u Ilirskom pokretu" u kojoj, polemizirajući s V. Bogdanovom, kaže i ovo:

"Postoji samo jedan dosljedan i načelan stav iliraca kao cjeline, koji su oni uvijek zastupali (...) a to je razlikovanje između 'ilirizma' i 'kroatizma' kao konkretne politike kakva se u tadašnjim prilikama jedina mogla i morala voditi. Kada je Lj. Vukotinović pri kraju 1842. ovaj načelni stav iliraca najbolje izrazio [tu u bilješci 31. upućuje na tekst - op. a.], ilirizam je, kao nacionalna ideologija, bio već, osim rijetkih izuzetaka, ograničen samo na hrvatsku sredinu, odnosno onu koja je imala uvjetâ da to, makar i kasnije, bude." Ipak, Šidak će tri godine kasnije za Rakovčevu brošuru napisati da je "...najvažniji od svih programatskih tekstova iliraca", a Vukotinovićeve rad uopće neće spomenuti, vrativši se time zapravo na Šišićevu ocjenu. U svom sintetskom prikazu "preporodnoga" raz-

doblja isti autor iscrpno prikazuje Rakovčevu brošuru i ocjenjuje da ona sadrži “program iliraca”, a potom ističe da je isto “...učinio (...) i Vukotinić, izrazivši njegov [tj. programa, op. a.] smisao već u samom naslovu riječima: Ilirisam i Kroatizam”. Dao mu je visoku ocjenu kao tekstu: smatrajući ga i nadalje “esejem”, označio ga je “veoma preglednim i lijepo napisanim”, a prvi se među historičarima usudio progovoriti i o jednom uspjelom stilskom postupku autora.

I kasniji proučavatelji književnosti različito su se odnosili prema Vukotinićevu tekstu. Najbolji poznavatelj njegova života i djela, Olga Šojat, g. 1965. ovako je ocijenila korpus njegovih prozних tekstova, pa se to odnosi i na *Ilirisam i Kroatizam*:

“... Svojim člancima i raspravama, feljtonima i putopisima, on je dao radove koji su zaista vrijedni pažnje, jer se odlikuju duhom, zdravim zaključivanjem, jednostavnim ali pravilnim jezikom i dobrim stilom; ti se i danas sa zanimanjem mogu čitati”. Naš tekst naziva naprosto “radnjom” u kojoj je “... već bio svladao i štokavski književnik jezik i tehniku proznog pisanja” i “... ovladao i značajkama pravilna stila, naročito u spisima ove vrste gdje je iznosio teme koje su mu bile bliske.”⁵⁰

Nasuprot tome, *Milorad Živančević* (u svom prilogu u jednoj važnoj ediciji) nije Vukotinićev tekst niti spomenuo, dok je Dubravko Jelčić uz ostale najvažnije podatke o autoru istaknuo: “U članku Ilirizam i kroatizam ističe bitnu distinkciju: ilirstvo kao kulturno-književni program, hrvatstvo kao političku pripadnost i uvjerenje...”.

U uvodnoj studiji spomenutoj antologiji Miroslav je Šicel na samom početku teksta, razmatrajući sadržaj naziva “ilirizam” i “hrvatski narodni i književni preporod” - krenuo od Vukotinića:

“Ako pojmom hrvatski narodni preporod označimo isto što je već u vrijeme ilirizma Ljudevit Vukotinić, jedan od kolovođa pokreta, nazvao kroatizmom - a tim terminom on definira političku borbu za osamostaljenje Hrvatske, dok je odrednicom ilirizam obuhvatio ideju preporoditelja o jezičnom i uopće kulturnom jedinstvu Južnih Slavena, onda se nedvojbeno nameće dojam - bar na prvi pogled - da se radi o dva načina i dva puta djelovanja hrvatskih preporoditelja. U prilog toj tezi govori i podatak da Vukotinićevo razgraničenje tih dvaju pojmova nije ostalo ni usamljeno, ni bez odjeka među ostalim suvremenicima (...) Riječ je, dakle, o istodobnom djelovanju intelektualnih protagonista iz redova mlade građanske klase na dva usporedna kolosjeka: političkom i kulturnom.”

U recenziji Šicelove antologije, Petar Strčić ističe i Vukotinićev tekst: “Ilirci’ su čuvali i ime hrvatsko - u prvom redu zato što je formalnopravno priznato u Banskoj Hrvatskoj, što je u pitanju bila ‘konstitucija’ - kako je to Vukotinić već 1842. jasno istakao.”

U studiji o jugoslavizmu i federalizmu u “preporodnom” pokretu Petar Korunić se u poglavlju “Ideologija preporoda” ponajviše od svih autora do tada pozabavio pojmovljem, osobito nazivima “naroda i nacije”, a jedno mu je od najvažnijih vrela za razumijevanje shvaćanja “preporoditelja” - uz Gajeve i Rakovčeve tekstove - baš *Ilirisam i Kroatizam*; prikazuje ga na četiri stranice i opsežno citira, ali ne donosi o njemu eksplicitnih, sažete ocjene. U svom već spomenutom pregledu T. Macan ne daje nikakve ocjene teksta, a karakter mu ne određuje tipološki nego tematski: “političko štivo”.

Sastavljajući “Knjigu o ‘KOLU’” Ivan Martinčić portretirao je i Vukotinića kao jednog od suurednika našega prvog časopisa, iznijevši najvažnije podatke i dodavši izbor iz bibliografije. Tu piše i sljedeće: “U Kolu se najavio i kao politički pisac člankom Ilirizam i kroatizam, važnim preporodnim programskim tekstom.” U knjizi “Hrvatski preporod” (II.) isti je autor tekstu posvetio i dio uvodne studije; nakon objašnjenja dvaju termina iz naslova, Martinčić konstatira:

“Uvodenjem naziva kroatizam, kojim je sadržajno obuhvaćen svekoliki ‘konstitucionalni’, dakle ustavni, preporodni politički život, Vukotinić je tako pojmovno očistio naziv ilirizam od političkog smisla.”

I, najnovije: u knjizi “Povijest Hrvatske” Dragutin Pavličević smatra Rakovčev i Vukotinićev tekst istovaznim tumačima programskih načela “iliraca”.

Zaključak

Kako možemo vidjeti iz ovog pregleda, ponešto jest rečeno o *značenju* Vukotinićeva teksta u kontekstu gotovo istodobnih programskih spisa s početka četrdesetih godina, ali je zamjetan i nedostatak bar dviju dimenzija: niti jedan se autor nije uputio u temeljitu, cjelovitu analizu teksta ni s aspekta *tekstološkog/tipološkog* (što uključuje i jezičnostilsku razinu) a niti *tematskog*. Vidjeli smo da autori nikako (Šišić, Šicel, Strčić) ili vrlo *različito* imenuju tekst: zovu ga “člankom” (Horvat, Jelčić, Martinčić), “esejem” (Šidak), “raspravom” i “radnjom” (Šojat), “političkim štivom” (Macan)... Kao nedostatno precizna (u bilo kojem genološkom smislu) ne zadovoljava nas niti jedna od ponuđenih odrednica, tek je “rasprava” na tragu preciznosti.⁶¹ Evo zašto.

Polazim od postulata tekstoloških pogleda koji sve vrste “tekstura” ponajprije dijele na tri temeljne skupine: na tekstove *književne* (fikcija), *znanstvene* (fakcija) i *publicističke*.⁶² O daljnjoj unutarnjoj podjeli tipova tekstova unutar prve i treće veleskupine ovdje nema razloga govoriti, jer njima Vukotinićev tekst, zacijelo je odmah jasno, *ne* pripada. Imajući na umu model tzv. “uporabnih literarnih oblika” što se u drugoj polovici 20. stoljeća ustalio osobito u germanistici, a egzemplarno u djelu H. Belkea,⁶³ ističem samo ono što je bitno za razumijevanje karaktera Vukotinićeva teksta, odnosno njegove atribucije u *publicističku* skupinu. Belkeov pristup polazi od teze češkoga strukturalista J. Mukařovskog o četiri temeljne funkcije jezičnoga znaka, od kojih su tri *praktične* - prikazbena, ekspresivna i apelativna - zato, jer slijede neku *izvanjezičnu svrhu*.⁶⁴ U Belkeovoj tipologiji se naglašuje kako je kriterij razlikovanja *dominantna* funkcija u nekom tekstovnom obliku, što ujedno znači i to, da posve “čistih” oblika - gledano sa stajališta funkcija - gotovo i nema, da je prisutnost nekoliko njih (kao *subdominantnih*) više pravilo nego iznimka.⁶⁵

Imajući na umu odrednicu “rasprava” možemo sa sigurnošću kazati da nikako nije riječ o *znanstvenoj raspravi*, ali oblik “rasprava” postoji i u tipologiji publicističkih tekstova. Da je Vukotinić, pišući svoj *Ilirisam i Kroatizam*, imao neku “izvanjezičnu” svrhu - gotovo da i nije potrebno obrazlagati: ta “svrha” bila je *informirati* javnost o programu svoje stranke. Zato je od ukupno *osam* oblika koji imaju informativnu funkciju - ovaj spis nedvojbeno *rasprava*. Autor razlaže, *raspravlja* o terminima koje je stavio u naslov teksta. Međutim, budući je zbiljski *kontekst* u kojem djelo piše velika magjaronaska haran-

ga protiv njegove stranke (optužba da je veleizdajnička), on istodobno *obračunava* i s tim napadima, pa je njegova rasprava nužno i *polemička*.⁶⁶ Naposljetku, na *tematskoj* razini, riječ je, kao što je precizirao T. Macan, o *politici*, pa nema nikakva razloga da *Ilirisam* i *Kroatizam* tipološki ne preciziramo kao *polemičku političku raspravu*, kao dakle eminentno *publicističko djelo*.

Izvori i literatura (izbor)

BOGDANOV, 1949.

Vaso Bogdanov, DRUŠTVENE I POLITIČKE BORBE U HRVATSKOJ 1848/49. Prilog historiji naše Četrdesetosme, Djela JAZU 39, Zagreb 1949.

BOGDANOV 1951.

Vaso Bogdanov, Suprotnost ilirske poezije i proze, *Vjesnik* 18.-20. XII 1951.

DOBRAŠINOVIĆ, 1986.

Golub Dobrašinić (prir.): VUK POD PRISMOTROM POLICIJE, Rad - Vukov Sabor, Beograd 1986.

GAVRIN 1970.

Mira Gavrin, Pjesništvo Narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo, u: Hrvatska književnost prema evropskim književnostima, Liber, Zagreb 1970, str. 51-119

FANCEV 1936.

Franjo Fancev, Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret, u: Hrvatska revija. 9:8 (1936), str. 412-427

GROSS 1981.

Mirjana Gross, O integraciji hrvatske nacije, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981., 175-190

GROSS 1981.

Mirjana Gross, Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981., 283-306

GROSS 1985.

Mirjana Gross, POČECI MODERNE HRVATSKE, Zagreb 1985.

HORVAT 1936.

Josip Horvat, POLITIČKA POVIJEST HRVATSKE, I. svezak, Zagreb 1936.

HORVAT 1990.

Josip Horvat, POLITIČKA POVIJEST HRVATSKE, prvi dio, drugo izdanje, Zagreb 1990.

HORVAT 1962.

Josip Horvat: POVIJEST NOVINSTVA HRVATSKE, Zagreb 1962.

HORVAT 1994.

Josip Horvat, STRANKE KOD HRVATA, Vinkovci 1994.

IBLER, 1913

- r [Janko Ibler]: Ljudevit pl. Vukotinić. (Povodom njegove 100-godišnjice), I, II, u: Narodne novine, Zagreb, LXXIX, 1913, br. 8, 1-2; br. 9, 1-2.

JELAVICH 1992.

Charles Jelavich, JUŽNOSLAVENSKI NACIONALIZMI. JUGOSLAVENSKO UJEDINJENJE I UDŽBENICI PRIJE 1914., Zagreb 1992.

JELČIĆ, 1997.

Dubravko Jelčić, POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI. Tisućljeće od bašćanske ploče do postmoderne, Naklada P.I.P., Zagreb 1997

JEŽIĆ, 1934.

Slavko Ježić, ILIRSKA ANTOLOGIJA. Književni dokumenti hrvatskog preporoda. Sto godina hrvatske književnosti, 1830-1930., Zagreb, 1934. (IiK, u: B. Dokumenti, V. Politička borba, str. 140-144)

JEŽIĆ, 1944.

Slavko Ježić: HRVATSKI PREPOROD U PRVOJ POLOVINI XIX. STOLJEĆA. Povijesni pregled i dokumenti, Zagreb 1944. (IiK: str. 247-255)

JEŽIĆ 1993.

Slavko Ježić, HRVATSKA KNJIŽEVNOST OD POČETAKA DO DANAS, 1100 - 1941., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1993.

KATIĆ 1938.

Lovre Katić, PREGLED POVIJESTI HRVATA, Zagreb 1938.

KOMBOL, 1943.

Mihovil Kombol, HRVATSKA KNJIŽEVNOST DO NARODNOG PREPORODA (Školska čitanka), Zagreb 1943.

KORUNIĆ 1989.

Petar Korunić, JUGOSLAVIZAM I FEDERALIZAM U HRVATSKOM NACIONALNOM PREPORODU 1835. - 1875., Globus, Zagreb 1989.

KULAKOVSKIJ 1894.

Platon Kulakovskij, ILIRIZM, Varšava, 1894.

LEŠČILOVSKA 1968

Inna Ivanovna Leščilovska, ILLIRIZM, Moskva 1968.

LIPOVČAN 2002.

Srećko Lipovčan, MLADI UJEVIĆ. Politički angažman i rana proza (1909. - 1911.), Književni krug Split, 2002.

LISAC 1983.

Josip Lisac, Hrvatska jezična situacija u pretpreporodno doba i Mihovil Kombol, u: Zbornik o Mihovilu Kombolu, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zadar 1983., 353 (89) - 365 (101)

MACAN 1975.

Trpimir Macan, Pogled u djelo Ferde Šišića, u: F.Šišić, PREGLED POVIJESTI HRVATSKOGA NARODA, NZ MH, Zagreb 1975., 487-506

MACAN 1992.

Trpimir Macan, POVIJEST HRVATSKOGA NARODA, NZ Matice hrvatske - Školska knjiga, Zagreb 1992.

MAMUZIĆ 1933.

Ilija Mamuzić, Ilirizam i Srbi, u: RAD JAZU, knjiga 247, Zagreb 1933, str. 1-92

MARTINČIĆ 1988.

Ivan Martinčić, Anonimno tiskano djelo Bogoslava Šuleka "Šta naměřavaju Iliri?" i njegov autograf "Što smo mi, Horvati oli Iliri?", u: Croatica XIX (1988) - 29, Zagreb 1988., str. 25-42 + reprodukcija izabranih stranica Šulekova rukopisa, str. 43-52

MARTINČIĆ 1993.

Ivan Martinčić, Ljudevit Vukotinović, u: Knjiga o Kolu, ERASMUS Naklada, Zagreb 1993., str. 303-309, s dodatkom *Iz bibliografije*, str. 303-312

MARTINČIĆ 1994.

Ivan Martinčić, Ljudevit Vukotinović (1813.-1893), u: Hrvatski preporod. Temeljni programski tekstovi, svezak II, ERASMUS Naklada 1994., str. 29-32

MISKOLCZY 1927.

Gyula Miskolczy, A HORVÁT KÉRDÉS TÖRTÉNETE ÉS IROMÁNYAI A RENDI ÁLLAM KÖRÁBAN. Az irományokat kiadta és a bevezeté tanulmányt írta Miskolczy Gyula, I, II, Budapest 1927 [Historijat i dokumenti hrvatskog pitanja u doba staleške države. Dokumenta izdao i uvodnu studiju napisao G. Miskolczy]

NOVAK 1930.

Viktor Novak, ANTOLOGIJA JUGOSLOVENSKE MISLI I NARODNOG JEDINSTVA, Beograd 1930

PAVLIČEVIĆ, 2000.

Dragutin Pavličević, POVIJEST HRVATSKE. Drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje sa 16 povijesnih karata u boji, P.I.P., Zagreb 2000.

RAVLIĆ 1965.

Jakša Ravlić, Ljudevit Vukotinović, u: Hrvatski narodni preporod, knjiga II, Zagreb 1965., str. 53-58

STANČIĆ 1998.

Nikša Stančić, "Hrvatski narodni preporod" ili "ilirski pokret", u: Zbornik o Franji Fancevu, Zagreb-Zadar 1998, str. 43-62

STRČIĆ 1987.

Petar Strčić, Riznica ilirska 1835-1985., Zagreb - Ljubljana 1985., u: Historijski zbornik XL (1), 1987, 423-424

ŠICEL 1985.

Miroslav Šicel, RIZNICA ILIRSKA 1835 - 1985, Zagreb-Ljubljana 1985, Predgovor: Hrvatski narodni i književni preporod, str. 9-25

ŠIDAK 1960.

Jaroslav Šidak, Prilozi historiji stranačkih odnosa u Hrvatskoj uoči 1848., u: Historijski zbornik, XIII, Zagreb 1960., str. 167-207

ŠIDAK 1973.

Jaroslav Šidak, STUDIJE IZ HRVATSKE POVIJESTI XIX. STOLJEĆA, Zagreb 1973.

ŠIDAK 1979.

Jaroslav Šidak, STUDIJE IZ HRVATSKE POVIJESTI ZA REVOLUCIJE 1848-49., Zagreb 1979.

ŠIDAK 1981.

Jaroslav Šidak, Ilirski pokret, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981., 191-215

ŠIDAK 1981.

Jaroslav Šidak, KROZ PET STOLJEĆA HRVATSKE POVIJESTI, Zagreb 1981.

ŠIDAK i dr. 1990.

Jaroslav Šidak i dr., HRVATSKI NARODNI PREPOROD - ILIRSKI POKRET, Školska knjiga - Stvarnost, Zagreb 1990.

ŠIŠIĆ 1913.

Ferdo Šišić, HRVATSKA POVIJEST. TREĆI DIO: OD GODINE 1790. DO GODINE 1847., Zagreb 1913.

ŠIŠIĆ 1937.

Ferdo Šišić, O stogodišnjici ilirskog pokreta, Ljetopis Jazu 49, Zagreb, 1937.

ŠIŠIĆ 1975.

Ferdo Šišić, PREGLED POVIJESTI HRVATSKOGA NARODA. Priredio i pogovor napisao Trpimir Macan. NZ MH, Zagreb 1975

ŠOJAT 1947.

Olga Šojat, VUKOTINOVIĆEVI FELJTONI I ČLANCI, Zagreb 1947.

ŠOJAT 1954.

Olga Šojat, Političko-patriotska lirika Ljudevita Vukotinovića, u: Zbornik radova Filozofskog fakulteta (Sveučilište u Zagrebu), II/1954

ŠOJAT 1956.

Ola Šojat, Ljudevit Vukotinović i Četrdesetosma, u: Historijski zbornik IX, 1956.

ŠOJAT 1965.

Olga Šojat, Prilog biografiji Ljudevita Vukotinovića, u: Rad JAZU, knjiga 338 (1965), str. 259-336

ŠURMIN 1903., 1904.

Duro Šurmin, HRVATSKI PREPOROD. I. Od godine 1790. do 1836. II. Od godine 1836. do 1843.; Zagreb, 1903, 1904.

TOMAŠIĆ 1938.

Dinko Tomašić, POLITIČKI RAZVITAK HRVATA, Zagreb 1938

TOMIĆ, 1906.

T. [Josip Eugen Tomić]: Ljudevit Vukotinović. (Kao pisac u predilirskoj i ilirskoj dobi), I, II, III, u: Narodne novine, Zagreb, LXXII, 1906, br. 8, 9, 11, 13

TORBAR 1897.

Josip Torbar, Život i djelovanje Ljudevita Vukotinovića, u: Ljetopis JAZU za godinu 1897, sv. 12 (1898.), str. 120-149

TUŠEK-ŠIMUNKOVIĆ 1986.

Miroslava Tušek-Šimunković, Hrvatska feljtonistika do Šenoe, u: Croatica XVII (1986), 77-110

VODNIK, 1929.

Branko Vodnik, Vukotinović, Ljudevit, u: Narodna enciklopedija s-h-s, Beograd 1929, IV, S-Ž, str. 1182-1183

VRAZ, 1847 (?)

Stanko Vraz, [Rukopis bez naslova] u: R. Maixner, Neobjelodanjeni Vrazovi članci i dokumenti, GPKH, Zagreb, 20, 1951, str. 42, cit. pr. ŠOJAT, 1965, 290

ŽIVANČEVIĆ 1978.

Milorad Živančević, Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi, u: Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zagreb 1978., 313-340

* * * 1997.

Vukotinović, Ljudevit, u: Hrvatski leksikon, sv. II, Zagreb 1997., str. 677

¹ Bio je među najsvestranijim djelatnicima javnoga života: "... pravnik i filozof, političar, prirodopisac, nakladnik, pjesnik, pripovjedač, dramski pisac, utemeljitelj feljtona u hrvatskoj književnosti, književni kritičar" (ŠICEL, 1985, 264).

² Na magjarskom: *vuk*. Kako je precizno utvrdila O. Šojat, prezime je *neslužbeno* pohratio odmah na početku književne djelatnosti: prvu pjesmu u *Danici* (1835.) potpisao je s *Farkaš*, drugu s *Farkaš Vukotinović*, a treću samo *Vukotinović*. Međutim, *službena* je promjena uslijedila znatno kasnije, g. 1847., kada je o tome objavljena obavijest u novinama (a ne već 1840. ili 1841., kako se tu i tamo pisalo - v. ŠOJAT, 1965., 266).

³ Razina naobrazbe tadašnje hrvatske elite koja je ponijela teret iskoraka prema građanskom društvu općenito je bila vrlo visoka. To je s punim pravom napisano i za svestranog Vukotinovića: "Vukotinović je njemački odgojen. No znao je osim hrvatskog i njemačkog još i druge jezike (mađarski, francuski, talijanski, ruski, češki) ali je najviše čitao njemačke knjige" (GAVRIN, 1970, 75).

⁴ "Ipak je inteligencija iz plemićkih redova dala preporodnom pokretu više istaknutih predstavnika (I. Kukuljević, Lj. Vukotinović, D. Kušlan, A. Nemčić, M. Bogović i dr.)..." ističe s pravom J. Šidak (1981., 217), upozoravajući time neizravno i na one koji su - gledajući iz perspektive sredine 19. stoljeća - bili neskloni plemićkome staležu, ne priznajući zasluga ni onim njegovim pripadnicima koji su ih neosporno imali. Takav je "klasni" pristup npr. u svojim prozama njegovao i A. Šenoa, što je svojedobno pokazala N. Klaić u kritičkom, možda i previše oštrom, prikazu njegove "Seljačke bune" (u *Gordoganu*).

⁵ Usp. ŠOJAT 1965, 263. Opsegom najveći i najvažniji dio istraživačkog posla o Vukotinovićevu životu i djelu zasluga je ove autorice. Popis izabrane literature na kraju teksta.

⁶ Školovao se u Zagrebu, Velikoj Kaniži i Subotištu ("filozofija", sedmi i osmi razred tadašnje gimnazije), pravo upisuje ujesen 1830. na zagrebačkoj Akademiji a nastavlja u Pozunu (*isto*, 263-264).

⁷ Npr. Nikola Zdenčaj i sinovi mu Šandor i Eduardo, Franjo Žigrović, Antun Nemčić (*isto*, 267).

⁸ "Prema pisanju 'Ilirskih narodnih novina' - autorom je zacijelo bio Lj. Vukotinović - Gaj je 'političku ispovjest ovom prilikom u *ime svih Ilirah* [...] izrekao' i 's time sve, sve ono izrazio, što pravi Ilir misliti, hotjeti i činiti imade!'" (ŠIDAK i dr., 1990., 136). Terminom "obnarodovati" preveo je kasnije Šulek u svom rječniku vrlo precizno njemački naziv "publizieren"; precizno stoga, što lat. "publicus" dolazi od "populus", u onom značenju u kojem je sadržana i u kratici za Rim (SPQR - Senat i rimski narod).

⁹ *Isto*, 269. Kukuljević tako završava ono, što je započeo prvim zastupničkim govorom na hrvatskome jeziku u našem staleškom saboru (1843.). Ne valja zaboraviti: ovakve odluke nisu donasane naprečac, nisu bile nikakav hir "pojedinaca": dugo je sazrijevala svijest o takvoj potrebi. Još je Šišić upozorio da je Sabor 10. 8. 1840. u članku XXIV. zaključio "...neka se zamoli kralj 'da se u kr. zagrebačkoj akademiji i po svim gimnazijama urede katedre čistoga narodnog jezika (štokavštine)' jer staleži smatraju svojom dužnošću 'da i naš jezik što većma uzgojimo da se tako istakne tip naše narodnosti.' *To je pr-*

vi saborski zaključak nakon vjekova donesen u korist procvata hrvatskoga jezika, a svjedoči kako je ideja narodnog preporoda već toliko unapredovala da je uhvatila čvrsta korjena u Saboru među hrvatskim staležima. Duh koji je prožimao Hrvatski sabor osokolio je na daljnji rad i široku javnost, pa je 1841. osnovano *gospodarsko društvo* za unapređivanje poljodjelstva u Hrvatskoj, a 1842. u krilu zagrebačke čitaonice *Matica ilirska* za unapređivanje književnosti.” (ŠIŠIĆ 1975, 411)

¹⁰ “Ljudevit Farkaš-Vukotinović 1831. uveden je u kuću Janka Draškovića, koji ga vrlo zavoli, ostavši mu prijatelj i zaštitnik sve do smrti. Vukotinović je jamačno upoznao grofa Janka s idejama i osjećajima mlade idejne grupe, postao posrednikom između kuća u Kapucinskoj ulici br. 11 i br. 15.” (HORVAT, 1990., 35; prvo izdanje tiskano je 1936.)

¹¹ “U isto je vrijeme, kako sâm napominje, pripadao ‘kolu odriesitih Gajevacah’. [U bilješci 17 stoji: “Ljudevit Vukotinović, Uspomena na godine 1833.-1835., *Narodne novine*, 5. I.1885.]” (ŠIDAK, 1973., 184)

¹² Tadašnji naziv: četnik. Jelačićev časnik rukovodio je 18 godina kasnije svečanošću otkrivanja banova spomenika u Zagrebu.

¹³ ŠOJAT, isto, 270 - 271.

¹⁴ Kako piše M. Gross, “... odličan uvid u reakciju na novu upravu daje anonimna brošura ‘Godina 1850 u Hrvatskoj i Slavoniji’ koja je izašla u Zagrebu na početku 1851. a vjerojatno ju je napisao Ljudevit Vukotinović.” (...) Mažuranić se “ogradio od dvojice svojih nekadašnjih ilirskih suboraca: Ferde Žerjavića i Ljudevita Vukotinovića izjavom da oni doduše žele modernizaciju sudstva, ali da imaju pretjerana politička i narodna shvaćanja. U prijedlogu za vijećnike Banskog stola ipak je uzeo u obzir Žerjavića, ali ne i Vukotinovića” (GROSS, 1985, 104).

¹⁵ Vlasti su argumentirale da je brošuram “Někoja pitanja...” i tekstom “Jug slavenski južnim Slavenom” propagirao panslavizam (ŠOJAT, isto, 271).

¹⁶ U sjećanjima (“Vjekopis”) piše da je “... kao veliki župan dao trasirati prugu željezničku križevačku, te je god. 1868. operat ustupio ugarskoj vladi koja je, uz povrat troškova, dogradila željeznicu” (isto, 275).

¹⁷ Ostao je u Saboru i onda kad su otišli gotovo svi njegovi stranački kolege, postaje i podpredsjednikom Sabora i - do kraja života - pristaje uz unioniste (isto, 274). Do sada se, koliko mi je poznato, nitko nije pozabavio razlozima koji su ga ponukali da promijeni političko mišljenje.

¹⁸ Isto, 273, 274.

¹⁹ “Lj. Vukotinović: Ilirisam i Kroatizam”, JEŽIĆ 1934, 140-144. Tiskan je u petom poglavlju zbirke, “Politička borba” (odmah nakon Rakovčeva “Malog katekizma...”). Tekst je objavljen vjerno izvorniku jezično i pravopisno.

²⁰ JEŽIĆ 1944., 247-255.

²¹ PSHK, Hrvatski narodni preporod, II, 66-72. Pravopis je prilagođen tadašnjim normama.

²² ŠICEL, 1985., 163-168. Pravopisno je prilagođen tadašnjim normama. U "Sadržaju" (na str. 8) potkrala se pogreška, pa piše "Ilirizam i kroatizam".

²³ MACAN, 1992., 327-328.

²⁴ Izdanje u 4 knjige. Pretisak časopisa u knjizi 2, 3 i 4, a prva je knjiga nazvana "Knjiga o 'KOLU' 1842. - 1853." ("Priloge odabrao i napisao Ivan Martinčić"). Vukotinovićev se tekst nalazi u ovom izdanju u 2. knjizi.

²⁵ Knjiga peta, "Hrvatski preporod. Temeljni programski tekstovi, svezak II.", str. 33-44. Tekst je uvodom popratio i priredio I. Martinčić "prema prvom izdanju". Proveo je "grafijske promjene" i pravopisno ga prilagodio, na što precizno upućuje u "Napomeni" na str. 32. Dodao je, s obzirom na značaj ovoga niza, tumačenja manje poznatih pojmova i arhaičnijih riječi, a "... stariji oblici u promjeni riječi protumačeni su preoblikom u suvremeni standardni oblik" ("Napomena").

²⁶ Time i analizu načela prema kojima je pravopisno prilagođavan.

²⁷ Misli na II. knjigu KOLA.

²⁸ "Knjiga" je II. knjiga KOLA a "pazka" Vukotinovićeve opaska, bilješka (*).

²⁹ JEŽIĆ, 1934, 144.

³⁰ Može se objasniti jedino time da, prigodom pripreme teksta (prijepisa), priređivači nisu listali časopis.

³¹ Tekst na 109. stranici već je bio složen (možda i tiskan), pa nije htio u njega intervenirati.

³² Svakako bi dobrodošao prikaz svekolike "literature" o "Ilirizmu i Kroatizmu", ali takav bi prelazio granice ove rasprave.

³³ "Ubrzo, već početkom 1841. združe se gore pomenuti plemići u prvu hrvatsku političku stranku, dakako potporom i nastojanjem Magjara, a s gore istaknutim političkim programom i imenom 'hrvatsko-ugarska stranka', dok su joj protivnici nadali ime 'Magjaromani', od čega postade pučka riječ 'magjaroni'" (ŠIŠIĆ, 1913., 258. Na početku knjige stoji posveta: SVETOJ USPOMENI HRVATSKIH NARODNIH PREPORODITELJA).

³⁴ *Isto*, 259.

³⁵ *Isto*, 265. Nije jasno zašto Šišić kaže "konačno", jer je Vukotinovićev tekst objavljen u studenom 1842.

³⁶ Važnost je Rakovčeve brošure, dakako, neosporna. Stranka mu je dala i službeni "status": priložen je spomenici kojom se stranačko vodstvo krajem 1843. predalo političkim vrhovima u Beču (v. ŠIDAK i dr., 1990., 140).

³⁷ Tu bilješki (2) Ježić upućuje na naslov Vukotinovićeve teksta.

³⁸ JEŽIĆ 1934, 67.

³⁹ "Među prvim književnicima ilirizma brzo se istaknuo LJUDEVIT FARKAŠ-VUKOTINović (1813.-1893.). (...) Janku Draškoviću posvetio je knjigu pjesama *Ruže i trnje* (1842.), kojoj je dodao u prozi i svoje feljtone (prve u našoj književnosti) pod naslovom *Zimske*

misli, što su najprije izlazili u 'Narodnim novinama'. (...) Pisao je i o prosvjetnim i raznim političkim pitanjima." (JEŽIĆ 1993., 211)

⁴⁰ HORVAT 1990, 61-62. Priređivač II. izdanja, D. Pavličević, dodao je ovu korisnu bilješku: "Dragutin Rakovac (1813-1854), pravnik i književnik, i Ljudevit Vukotinić (1813-1893), pravnik, književnik i prirodoslovac, bili su rijetki ilirci koji su se uz J. Draškovića pozabavili ideologijskim, programatskim nazorima."

⁴¹ Horvat to ponavlja i u jednom u drugačijem kontekstu: "Ali dok se vodila borba po županijskim skupštinama, dok su Rakovac i Vukotinić pisali apologiju političkog ilirizma, nastojeći ga vratiti na polaznu točku, Draškovićevu 'Disertaciju', politički ilirizam se primiče već svojem kraju" (*isto*, 63). Zanimljivo je da u stručnoj literaturi (koja, uz kritičke primjedbe, nije zaobilazila tu knjigu), ne nalazimo nikakva komentara nevjerovatnoj Horvatoj tvrdnji. Jedna Šidakova opaska nije dostatno jasna; kritizirajući njegovu knjigu o Gaju, Š. kaže da je Horvat "...previdio isprepletenost između 'ilirizma' i 'kroatizma', koji je potonji bio jedina moguća konkretna forma prvoga..." (ŠIDAK, 1981., 245). U svojoj kasnijoj "Povijesti novinstva" Horvat opravdano ističe Vukotinića kao našeg prvog feljtonista: "Prve feuilletone u hrvatskom novinstvu piše Ljudevit Vukotinić, uzevši pod povećalo nove društvene i političke pojave nastale formiranjem stranaka. Njegove 'Zimske misli' prva su kritika socijalnih prilika, slika društvenog previranja, negativnih strana ilirizma, otkako se ukopčao u stranačke okvire" (HORVAT, 1962., 129-130), ali *Ilirisam i Kroatisam* uopće ne spominje.

⁴² "Ilirci se nadoše prinukani, da obrazlože i razjasne svoj program, pa izdadoše štampom '*Riječ u svoje vrijeme*' i Rakovčev '*Mali katekizam za velike ljude*.'" (KATIĆ, 1938., 212)

⁴³ ŠIDAK, 1981., 206.

⁴⁴ *Isto*, 207.

⁴⁵ *Isto*, 209.

⁴⁶ U knjizi pridjev "južnoslavenski" zamjenjuje "jugoslavenskim" (ŠIDAK, 1973, 113).

⁴⁷ *Isto*, 120-121.

⁴⁸ *Isto*, 97, u referatu "Hrvatski narodni preporod - ideje i problemi" koji je autor održao g. 1966.

⁴⁹ Piše o "obratu riječi", na što ćemo se kasnije pobliže osvrnuti (ŠIDAK i dr., 1990., 141).

⁵⁰ ŠOJAT, *isto*, 281; 268

⁵¹ "Ljudevit Vukotinić (1813-1893) stvarao je aktivno punih pedeset godina [zapravo šezdeset - op. a.] i ostavio veoma obimno djelo; bio je bolji pjesnik među mnogobrojnim stihotvorcima svoga doba, a značajan je kao začetnik novele i feljtona u hrvatskoj književnosti." (ŽIVANČEVIĆ, 1978., 317)

⁵² JELČIĆ, 1997, 103.

⁵³ ŠICELO, 1985, 9. Autor od "suvremenika" navodi Šuleka i njegove pojmove "Ilir" i "Hrvat" u spisu "Što namjeravaju Iliri".

⁵⁴ STRČIĆ, 1987., 423.

⁵⁵ KORUNIĆ, 1989., 24-28.

⁵⁶ "Ilirski kulturni program nestajao je u politici, a istaknuti ilirci pišu političko štivo..." te navodi Rakovčev, Vukotinovićev i Kukuljevićev tekst. (MACAN, isto, 282).

⁵⁷ Vidi bilj. 24.

⁵⁸ MARTINČIĆ, 1993., 306

⁵⁹ MARTINČIĆ, 1994., 31

⁶⁰ "Njihov program najbolje su objasnili Dragutin Rakovac u knjižici *Mali katekizam za velike ljude* (1842) i Ljudevit Farkaš koji je svoje mađarsko prezime pretvorio u Vukotinović u spisu *Ilirizam i kroatizam* (1842), u kojem kaže da je hrvatski politički život u 'kroatizmu' a kulturni u 'ilirizmu'." (PAVLIČEVIĆ, 2000, 252). Kada međutim nabraja najistaknutije "preporoditelje", ne spominje Vukotinovića.

⁶¹ "Članak" može biti bilo kakva vrst teksta objavljena u novinama, časopisu ili knjizi koja ima više autora, "esej" je vrst teksta koja ima naglašenu funkciju *vrednovanja*, "radnja" je istoznačnica s "djelom" itd.

⁶² Razumije se: postoje i tekstovi koji interferiraju, ali oni su iznimka a ne pravilo. Zbog toga je ova *trodijelna* podjela izrazito metodološke naravi.

⁶³ Opširno je elaboriran u mojoj knjizi o "Mladom Ujeviću": LIPOVČAN, 2002., 85-90.

⁶⁴ Četvrta funkcija, *estetička*, usmjeruje se, kaže češki znanstvenik, na "kompoziciju jezičnog znaka" (isto, 86).

⁶⁵ Belke razlikuje četiri osnovne skupine uporabnih oblika: s funkcijom informiranja, vrednovanja, apelacije i s autobiografskom funkcijom.

⁶⁶ Dominantna je dakle funkcija *informiranja*, subdominantna *apelativna*.